

Eesti keele fraseoloogia (P2NC.00.582)

Sirje Annik

Diana Maisla

Tartu Ülikooli Narva Kolledž

2011

Kursuse tutvustus

Eesti keele fraseoloogia 3 EAP

Sihtrühm: õppekaval Humanitaarainete õpetaja mitmekeelses koolis õppivad magistrandid (ca 25)

Eesmärgid: kursuse edukalt lõpetanud üliõpilased tunnevad eesti keele fraseologisme ning oskavad püsiväljendeid kasutada.

Õpiväljundid: Üliõpilane

1. Teab fraseologismi mõistet, tunneb püsiväljendite klassifikatsiooni, päritolu, struktuuri, vormi, stiili.
2. Viib läbi uurimusi ning kommenteerib kaasõpilaste uurimustöid.
3. Oskab kasutada püsiväljendeid.

Õppetöö korraldus: 10 t praktikume auditooriumis ja 30 t iseseisvat tööd e-kursusel Moodles.

Praktikumides tehakse kontrolltöid, antakse tagasisidet, kommenteeritakse ülesandeid, tuuakse välja häid näiteid tehtud töödest ning võimalikke probleeme või puudujääke, viiakse rühmatööna läbi lühinäitemänge, harjutatakse dialooge.

Moodles saab lugeda õppematerjali, ülesandeid ning tegevusjuhiseid, foorumisse üles laadida kodutöid, kommenteerida kaasõpilaste töid, vaadata viiteid vajalikele allikatele ning kasutada linke teadusartiklitele/eesti keele ressurssidele, teha teste, lugeda tagasisidet õppejõult.

Kursusel on rühmatöö, mis viiakse läbi auditooriumis, üliõpilased valivad meelepäraseid püsiväljendid etlemiseks.

Hinnatavaid tegevusi on viis.

1. Ajakirjanduses kasutatavate fraseologismide uurimine ja töö esitamine foorumis.
2. Teadusartikli refereerimine ja töö esitamine foorumis.
3. Nimistust valitud teema kohta püsiväljendite kogumine ja töö esitamine foorumis.
4. Kõnekäändude tähenduste uurimine ja töö esitamine foorumis.
5. Kursusekaaslaste tööde (iga ülesande puhul ühe kaaslaste töö) kommenteerimine foorumis. Kokku 4 kommentaari.

Kõiki neid kodutöid hinnatakse eristavalt, iga ülesande juures on hindamisskaala. Hinded mõjutavad lõpptulemust. Tulemuste kohta saab õppija tagasisidet õppejõu ning kommentaare kaaslaste käest foorumis.

Kursuse lõpptulemus ehk kokkuvõttev hinne: eksamitööd pääseb tegema juhul, kui kõik hinnatavad tegevused on positiivselt sooritatud. Kirjalik eksam toimub auditooriumis ning kontrollib püsiväljenditest arusaamist ning nende seletamist. Kursuse lõpptulemus esitatakse tähelise hindena.

Kursuse läbimise nõuded: kõikide hinnatavate tegevuste positiivne (iga ülesanne üle poole) sooritamine Moodles, aktiivne osalemine praktikumides, positiivsele hindele sooritatud kirjalik eksam.

Õppematerjalide ning –kirjanduse nimekiri on Moodles.

Täiendav info: Sirje Annik (sirje.annik@ut.ee)

Ärge palun unustage, et küsimuste ja probleemide korral tuleb pöörduda esimesel võimalusel foorumisse või õppejõu meiliaadressil.

Julget pealehakkamist!

MIS ON FRASEOLOOGIA ja FRASEOLOGISM? FRASEOLOGISMIDE TUNNUSED.

Fraseoloogia on õpetus fraseologismidest ning samuti fraseologismide kogum.

Fraseologism ehk *fraseoloogiline üksus* on keeles laialt käibiv püsiv tavapärane sõnade ühend, millele on omane osade tähenduslik kokkukuulumine ning harilikult ka metafoorsus ehk kujundlik sõnatarvitus.

Fraseologism on metafoorne, piltlik, kindla püsivusastmega sõnaühend, liitsõna, lause või lausekatke, mille tähendus ei tulene harilikult neid moodustavate sõnade tähenduste summast.

Fraseologism on püsiv, otsesõnu tõlkimatu ja laialt tuntav tervikväljend, mille tuumaks on metafoorne ülekanne või võrdlus nt tuld ja tõrva pritsiv naine *andis* oma üle aisa löönud mehele ilma pikemata *pasunasse*.

Fraseologism on rohkem kui ühest sõnast koosnev keelend, mida iseloomustab idiomaatilisuse (mingile keelele ainuomane) ja püsivuse suhteliselt kõrge määr.

Fraseoloogilises ühendis on sõnad teatud määral asendatavad ja ühendil võib olla ülekantud tähenduse kõrval ka otsene tähendus nt juttu ajama; kosjas käima.

Fraseoloogilisi väljendeid iseloomustab üldtunetus, sõnaühendi siseste leksikaalsete ja semantiliste (tähenduslike) suhete suurem või väiksem nõrgenemine ja kindel stiilikarakteristika. Tabavad ütlemised on keeles sama loomulikud nagu onomatopoeetilised (loodushääli jäljendavad) väljendid: me kasutame neid nii kõnes kui kirjas.

Fraseoloogia pole ainult kirjakeele pärisosa. Ohtrasti on fraseologisme näiteks slängis, kus loomeimpulsse annab tahe keeleliselt silma paista, üllatada, vaimutseda või oma tegevust varjata. Nt kurjategijate slängist: saba maha panema-surema; lamp on peal-jälgitakse; kamm löödi turja-võeti kinni jne.

Nt üldslängist: kääki keerama-midagi ära rikkuma; üle viskama-tüütama; tõmba lesta!-lase jalga jne.

Fraseoloogia – see on keeleline valmismaterjal, millel on sageli isepärane ning isepäine sisu ja vorm: põhjendamata tähendus ja puudulik grammatiline paradigma (muutevormistik).

Enamik fraseologisme on stiililiselt markeeritud ehk märgistatud ehk värvikad: (nad ei ole neutraalsed) nt loobib kaikaid kodarasse; kirjutan kahe käega alla; keeras kihva; suur nina; nagu välk selgest taevast; kas või nui neljaks, Jeeriku pasun; ei ole mees ega midagi jne.

Fraseologismi lähedane mõiste on *fraseem* ehk *püsiühend*, s.o püsiv tavapärane sõnade ühend keeles, nt eestilised eitused: silmgi ei pilgu; ei liiguta lillegi või terminid: vaikiv nõusolek; avalik õigus.

Suur osa fraseoloogiat on eeskätt oma tundetooni tõttu stiililt kõnekeelsepoolne, kuid samas sõltub tugevasti leksikaalsest ümbrusest.

Fraseologismid on tihtipeale ajahamba all kulunud. Nii on järgmistes näidetes sulgudes osad tänaseks kadunud: (nutika) peaga poiss; rindu (kokku) pistma; jalga (käia) laskma.

Fraseologismide tunnused.

1. Nad moodustavad mõistelise terviku, nende tähendus ei tulene koostisosade summast: ainult luu ja nahk; aia äärest korjatud; ahnepäits; ajage käed kõhust välja jne.
2. Neile on omane metafoorsus ehk piltlikkus: vanaduse tina teeb jalad raskeks; mure rõhus raske tinana südamel; see poiss oli lakku täis kui tina.
3. Nad ei ole sõna-sõnalt tõlgitavad teise keelde.
4. Nad ei oma sageli täielikku morfoloogilist paradigmat (muutevormistikku) .
5. Nad on korrelatsioonis (vastastikuses seoses) sõnaliigiga.

Allikad: Erelt, Erelt, Ross. Eesti keele käsiraamat 2007; Kidron, A. Kirjutaja käsiraamat 2010.

Fraseologismide liigid ja mõnede FR-de alaliigid.

Fraseologismidena esinevad:

- a. *idioomid* ei tea ööd ega ilma; kops läheb üle maksa; hambasse puhuma; Gordioni sõlm
- b. *võrdlused* (*kui kõnekäänud*) pime nagu neegri kõhus; tume kui tõkatipudel; lahja nagu labakinnas
- c. *kõnekäänud* pole tegu ega nägu; nael kummi!; vastandid tõmbuvad; sõpra tuntakse hädas
- d. *piltlikud liitsõnad* hädapätakas; kiidukukk; venivillem; laiskvorst
- e. *aforismid, lendsõnad, sententsid, maksimid s.t mõtteteterad* Homme on ka päev! Küla leib on ikka magus. Tibusid loetakse sügisel. Igal oinal on oma mihklipäev.
- f. *vanasõnad* iga kingsepp jäägu oma liistude juurde; hundid käivad hulgakesi, karud kahe-kolmekesi; ära viska pärleid sigade ette; mida külvad, seda lõikad
- g. *argivormelid* keela ja kaitse; tere hommikust!
- h. *kollokatsioonid (järjestused), mh verbiühendid* pähe õppima; maha kirjutama; abi andma; ettepanekut tegema
- i. *mitmest lausest koosnevad dialoogid* Jõudu! – Jõudu tarvis! Mis kell näitab? – Aiateibaid.
- j. *grammatilised fraseologismid* samal ajal (kui); sel moel; nii et
- k. *metafoorsed fraseologismid* hambasse puhuma; süda on saapasääres; hammastega hauda kaevama.

Idioom on tõlkimatu (teistes keeltes ei leidu samalaadset vastet) fraseologism, milles sõnad on teiste sõnadega asendamatud nt läks vett vedama; kirjutas korstnasse; kuidas käsi käib?; ära aja kärbseid pähe; tegi karutükke.

Idioom on fraseologism, milles tähenduslikult kokkusulanud sõnaühendi tähendus ei tulene ühendit moodustavate sõnade tähenduste summast nt tõmba lesta; keeras vindi üle; andis vastu vahtimist; peab silmas; puistab südant; ajas pilli lõhki; võta näpust; tõusev täht; vorst vorsti vastu; ühe vitsaga löödud; tuli takus; vesi ahjus; tabas naelapea pihta; tõmbas kriipsu peale.

Idiomaatiline tähendab „tähenduslikult kokkusulanud”.

Idiomaatika on kõik mingi keele idioomid kokku ja samal ajal ka õpetus mingi keele idioomidest.

Kõnekäänd on piltlik püsiütlus mingi olukorra, nähtuse, eseme või omaduse iseloomustamiseks, enamasti tõlkimatu väljend. KK-ks on püsivad sõnapaarid, metafoorsed ütlused (nt viskas lusika nurka; sõitis teerulliga üle), retoorilised hüüatused nt no tule taevas appi! ja retoorilised küsimused. KK-sid kasutatakse kõne piltlikustamiseks ja ilmestamiseks. KK-de hulgas on 4600 võrdlust nt sobis nagu sadul sea selga; seisis, nagu oleks kepi alla neelanud. KK ei taotle otseseid didaktilisi (õpetuslikke) sihte nagu vanasõna. Näited: ei liha ega kala; (ei hakka) nahka turule viima; ole tuhandeks terve!; kivi kotti!; kadus nagu tina tuhka; (elu) ripub juuksekarva otsas; ajab taga mullust lund.

Kõnekäändude alaliigid: metafoorsed sõnad nt hädavares; sõnapaarid nt võta või jätta; sõnakordused mis-ühendiga nt ütle mis sa ütled; hüüatused nt pea kinni! helde taevas!; enamasti ja-ga või sidekriipsuga ühendatud kaks rinnastuvat mõistet nt maad ja metsad; potid-pannid; peasõnast ja selle täiendist moodustised nt igavene rist; taevariik; riimitud ütlused nt ei tegu ega nagu; enamasti kui ja nagu abil loodud võrdlused nt nagu kana takus.

Vanasõna on rahvasuus käibiv üldistav lause, argikogemuse üldistus, mille tunnuseks on lühidus, poeetilisus ja didaktilisus. Kõige sagedasemad on Eestis nelja-kuni kaheksasõnalised vanasõnad. Vanasõna koosseisu võib kuuluda iga liiki kõnekäände.

Võrdlus on sidendite kui, nagu ja otsekui ning oleva käände abil millegi kõrvutamise nt (tüdruk) nagu ladvaõun; (vihma) valab nagu oavarrest; (kleit) nagu mustlase tulekahju; (läks) nagu keravälg; (jäi seisma) nagu soolasammas.

Võrdlus koosneb võrdlusobjektist, võrdlusalusest ja võrdlusvahendist. Näiteks pea (objekt ehk mida võrreldakse) jagab (alus ehk mille alusel võrreldakse) kui

koorelahutaja (vahend ehk millega võrreldakse). Võrdluse koostisosade järjekord võib erinevate võrdluste puhul erineda. Võrdlusobjekt on kõige vähetahtsam osa, seega võib teda kõige kergemini välja jätta või asendada.

Võrdluste liigitus: a. otsesed võrdlused

1. väljendid sidesõnadega kui ja nagu nt ilus nagu ristiema kana
2. komparatsiooniga võrdlused nt rohkem võlgu kui karvu peas
3. ehk-ja või-võrdlused nt räägi sulle või seinale
4. mis-võrdlused nt läks mis laulis
5. et-võrdlused nt jooksis nii, et teine jalg teist ei näinud
6. kas või võrdlused nt ta ei anna järele, kas või nui neljaks
7. väärt-võrdlused nt pole poolt krossigi väärt

b. kaudsed võrdlused

1. ki- (gi-) võrdlused nt ei tee kõverat kõrtki
2. ka- (kah-) võrdlused nt hamba all kah ei ole kuiva kohta

c. laiendatud võrdlused

1. loetelu sisaldavad võrdlused nt nina nagu Nissi kiriku torn
2. parallelismi sisaldavad võrdlused nt põrsal põll ees, emisel helmed kaelas
3. antiteesi sisaldavad võrdlused nt ilus kui ingel, nina peas kui kringel
4. püsiva sõnapaariga võrdlused nt nagu sukk ja saabas
5. tüvekordusega võrdlused nt poiss on koerem kui koer
6. kvantiteedisõnaga võrdlused nt küünrapikkune mees

Metafoor on varjatud võrdlus, kuid võrdluses nt noorus on otsekui elukevad või päike kui sinitaeva silm on kohal nii see, mida võrreldakse, kui ka see, millega

võrreldakse. Metafooris toimub nn lühiühendus s.t teksti jäetakse alles vaid see, millega võrreldakse. Nt „nina” kui näost eemale ulatuva osa tunnused kantakse üle „juhile” ja saadakse täiesti uus metafoorne kujund „ninamees” või siidiriide omadus „siidisus” üle inimkäela ja saadakse „siidikäsi”.

Metafoor (kr metaphora „ülekanne”) on kõnekujund, ühele nähtusele või objektile kuuluvate omaduste või tunnuste ülekandmine teisele sarnasuse alusel, nõnda et põhikujutluse nt noorus, päike asemele tekib uus, asekujutus, mis ongi metafoor nt elukevad; sinitaeva silm.

Metafoor võib olla ühesõnaline, mitmesõnaline, hõlmata ka suuremaid tekstilõike või koguni tervet teost. M võib olla omadussõnaline nt kahvatu kuu; kuldsed uned; nimisõnaline nt lumelained (Juhan Liiv) ; isikustav nt vikerkaar joob merest vett; tuul nutab; suvi maeti eile sinna (Ernst Enno).

Eesti keele fraseoloogia on sünonüümirohke: palju samatähenduslikke väljendeid on rumaluse, joomise, purjusoleku, karistamise, löömise ja peksu, varguse, lobisemise, vihastamise, surma, suremise, mitmesuguse liikumise kohta.

Fraseoloogilised liitsõnad on tekkinud metafoorse sõnaühendi kokkusulamisel või ortograafilisel põhjusel nt pläralärালেenu.

Allikad: Erelt, Erelt, Ross. Eesti keele käsiraamat 2007; Kidron, A. Kirjutaja käsiraamat 2010.

Fraseologismide päritolust

FR-de päritolu võib olla väga mitmekesine. Nagu muuski sõnavaras saab siingi eristada genuiinset ja laenulist osa – põlis- ja laenfraseoloogiat.

Põlisfr-le leiame tihti vasteid sugulaskeeltest, mis osutab pikale eale: need FR-d olid olemas juba siis, kui praegused läänemeresoome keeled polnud veel välja kujunenud. Nt ee suud puhtaks rääkida – sm puhua suunsa puhtaaksi, ee ei saa sõna suust – sm ei saa sana suustan, ee süda tilgub verd – sm sydän vuotaa vertaa, ee (kellelegi) südant kaotada – sm menettää sydämensä (jollekulle), ee hinge heita – sm heittää henkensä.

Põlisteks puhteestilikeks peetakse pada ajama, püksid sõeluvad püüli, (tal on) vesi ahjus jm.

Paljude idioomide taustal on mingi minevikuline nähtus, nt tähendas „sõba” varem piklikku villast suurrätikut, millest ka väljend *sõba silmale saama*, kahtlast märjusest tähistav sõna *kurejook* olevat aga alguse saanud Läänemaal elanud Kure-nimelisest kõrtsmikust, kes tavatses viina tulise veega lahjendada.

Paljud väljendid peegeldavad kunagist eluolu, nt *sa tulid nagu tuld tooma*, kuna ennevanasti, kui tikke veel polnud, toodi tuline tukk tule ülesvõtmiseks ühest tarest teise.

Laenfr-me on eesti keel saanud palju saksa ja vene keelest, millega ta on ajalooliselt olnud kõige tihedamini seotud. Saksa laenud: põialt pidama, silma torkama, ninapidi vedama, Rootsi kardinate taga olema. Vene laenud: keelt hammaste taga hoidma, ajusid liigutama. Hulk väljendeid kujutavad endast tõlkelaene nt punaste laternate tänav, hundipass.

Mõned fr-id on küll eestilised, aga nende kujutlustaust üsnagi rahvusvaheline. Nt sama motiiv mis eesti väljendites kops läheb üle maksa ja tekitab paksu verd esineb üsna rahvusvaheliselt.

Ongi palju neid fr-me, mis on ühesugused paljudes keeltes ja on päris võimatu kindlaks määrata, kas nad on tekkinud eri keeltes iseseisvalt või siis esialgu ühes keeles ja pärast laenunud teistesse keeltesse, aga kust kuhu?

Paljudel Euroopa rahvastel on tuntud nt meie ütlustega tuhvli all olema ja sarvi tegema samalaadsed püsiväljendid.

Fr-mi välisel kokkulangemisel mõne teise keele väljendiga tuleb siiski olla ettevaatlik. Nt eesti keeles tähendab miski passib nagu rusikas silmaauku head sobivust. Vene keeles ütleb sama teisekujuline fr-m „ne v brov, a v glaz”. Saksa keeles aga paistab olevat sama mis meil „etwas passt wie die Faust aufs Auge”. Ainult tähendus on hoopis teine – miski on täiesti sobimatu, nagu sea seljas sadul. Eesti fr-m on kahtlemata saksa laen.

Palju ühesuguseid fr-me on eri rahvad võtnud kõigile tuntud ühest ja samast raamatust – piiblist. Sealt pärinevad sellised eesti fr-d: (millestki) oma käsi puhtaks pesema, küünalt vaka all hoidma, pärleid sigade ette heitma või viskama, kuldvasikat kummardama, lambaid sikkudest lahutama, tolmu jalgelt pühkima, kurjast vaimust vaevatud, pimedusega löödud, keelatud vili, hüüdjä hääl kõrbes, koormakandja eesel, metsalise märk, töötatud maa, pinnuks silmas, savist jalgadel, siisaadik ja mitte enam, taevaluugid lahti, kiviviske kaugusel. Väljendi *tohuva-bohu* taustaks on terve heebreakeelne fraas Moosese raamatust *tohu va-bohu* (maa oli) tühi ja paljas.

Teine ühisläte on olnud antiikkultuur sh antiikmütoloogia. Vana-Roomast oleme saanud nt Luculluse pidusöögi või lukullusliku söömingu, Damoklese mõõga, Achilleuse kanna, Prokrustese sängi, kuldse kesktee, valge varese. Ütlused nt kas kilbiga või kilbi peal, ei näe puude taga metsa.

Fr-id, mis on üldtuntud kirjameeste teostest: *tuuleveskitega võitlema* Cervantese Don Quijote-st; üldnimi *lolita* Nabokovi Lolita-st; *olemise talumatu kergus* Milan Kundera raamatust.

Uusi fr-me tekib ka tänapäeval.

Fraseoloogia pole ainult kirjakeele pärisosa. Slängis on palju fr-me.

Fraseologismi struktuur ja vorm

Fraseologismide sõnaliigiline kuuluvus

Püsiühendid ehk fraseoloogilised sõnaühendid võivad olla:

1. tegusõnalised fraseologismid (verbifraas) nt nina peale **viskama**; kintsu **kaapima**; keelt **kandma/peksma**; punuma **pistma**; kaikaid kodaratesse **pilduma**
2. nimisõnalised (nimisõnafraas) ehk substantiivsed fraseologismid nt vedel **vend**; kadunud **poeg**; **soss-sepp**; kahe pere **koer**; vahva **vunts**; parem **käsi**; kurjad **keeled**
3. omadussõnalised (omadussõnafraas) ehk adjektiivsed fraseologismid nt kasimata suuga; nõelasilmast tulnud; ei tee kärbselegi liiga; ühe vitsaga löödud; kellegi suust kukkunud; nagu kaks tilka vett
4. määrsõnalised (määrsõnafraas) ehk adverbiaalsed fraseologismid nt heast peast; ihu ja hingega; pea ees; pealaest jalatallani
5. hüüdsõnalised (hüüdsõnafraas) ehk interjektsioonilised fr-id (leksikaalne tähendus puudub, väljendavad tundeid, suhtumist, soove jms) nt jumal sinuga!; vaat sulle lugu!; säh sulle kooki moosiga!; tule taevas appi!
6. hulgasõnafraas: **nael** sülti; **viies** vesi taari peal
7. verbilis-propositsionaalsed fr-id väljendavad tegevust või seisundit nt käed jalad on tööd täis
8. lauselise struktuuriga fr-id nt keel läheb sõlme; viha tõuseb pähe

Fraseologismid on varieeruva sõnastusega. Mõnikord vaheldub väljendis mitu komponenti või isegi kõik komponendid. Viimased moodustavad semantilised pesad, milles on üks idee, kuid metafoorne ülekanne kaetakse erinevate

keeleliste vahenditega. Varieerumise puhul võib toimuda ka tähenduse nihe nt sõna suust võtma- sõna suust lõikama.

Fraseologismi vormivaheldus võib seisneda: kaassõnafraasi ja käänevormi paralleelses kasutamises; mingi osa erinevas käändes kasutamises, ainsuse ja mitmuse kõrvuti esinemises.

Sarnaselt sõnale on igal fr-il oma leksikaalne tähendus ja iseloomulikud grammatilised kategooriad.

Fr-i komponendid võivad olla tähenduselt täiesti n.ö tänapäevased nt ei jaksa kätt ega jalga liigutada; tähenduselt tänapäeval arusaamatud nt suud sekki mööda seadma; diakrooniliselt muutunud, s.t säilitanud vana vormi nt tahes tahtmata.

Fr-de koostisosade järjekord ei pruugi olla püsiv: komponendid võivad olla pöördjärjestuses nt tänu taevale – taevale tänu; pagan võtaks – võtaks pagan; kepp ja kott – kott ja kepp; nõu ja jõuga – jõu ja nõuga.

Komponentide järjekorda võib mõjutada väljendi rektsioon: kellegi keelepaelad lähevad lahti – kellelgi lähevad keelepaelad lahti; kellegi pea on pulki täis – kellelgi on pea pulki täis.

Fr-mi koostisosi on võimalik:

1. asendada nt oma õiget – tõelist nägu – palet näitama
2. ära jätta nt närve seest välja sööma – närve sööma
3. lisada nt pead andma – oma pead andma – oma pead pandiks andma

Fr-mi koostisosade asendamine võib toimuda:

1. sünonüümsuse alusel nt valetama-luiskama nii et suu suitseb; sobib-passib nagu rusikas silmaauku
2. sama semantilise välja piires nt kops läheb-kargab üle maksa; rop-kasimata-pesemata suuga olema
3. tähenduslikku seost arvestamata nt peapesu andma-tegema; siniste-ilusate silmade pärast; suu pole sarvest-seinapragu

4. üheaegselt kõigis kolmes punktis märgitu alusel nt suu käib-jookseb-jahvatab nagu tatraveski; silmi-üht silma-teist silma kinni pigistama.

Muutuste tulemusel võib:

- vahelduda fr-i stiil nt kuidas käsi käib-kuidas käbarad käivad
- nihkuda fr-i tähendus nt närve sööma- närve seest sööma-närve seest välja sööma
- tekkida variantne fr-m või iseseisev sünonüümne väljend nt nina püsti-selga ajama; nina püsti-selga tõmbama (siin muutub mitu komponenti); püha-suur-jäme jumal.

Motiivfraseoloogia

- Kruvid logisevad peas-kruvid on lahti peas-üks kruvi puudub peas-mõni kruvi puudub peas-üks kruvi logiseb peas-mõni kruvi logiseb peas-see kruvi, mis teisi kinni hoiab, puudub peas
- Vett silma võtma-vesi tuleb-tõuseb silma- silmad tõusevad-lähevad vett täis-silmi vesistama-silmad on vees-silmavett valama-vesi on silmas
- Kaitsva tiiva alla-kaitsva tiiva all-kaitsva tiiva alt
- Keeletuks tegema-keeletu olema-keeletuks jääma
- Suud ammuli ajama-suu on ammuli-suu jääb ammuli
- Nahapeale andma-nahapeale saama
- Peapesu andma-peapesu saama
- Pikka nina näitama-pikka nina saama.

HotPotatoes testide pildid

Fräseologismide sõnaliigiline kuuluvus	
Vastavusharjutus	
2:56	
Vali vasakpoolsele fräasile paremalt kuuluvus vastava sõnaliigi alla	
Kontrolli	
Kaikaid kodaratesse pilduma.	Omadussõnaline (missugune?).
Kadunud poeg.	Nimisõnaline (kes?).
Ihu ja hingega.	Hüüdsõnaline.
Ei tee kärbeleegi liiga.	Hulgasõnaline (kui palju?).
Säh sulle kooki moosiga!	Tegusõnaline (mida tegema?).
Nael süüti.	Määrsõnaline (kuidas?).

Fräseologismid	
Vastavusharjutus	
4:00	
Leia vasakul olevale fräseologismile, mis asub lauses, sobiv tähenduse seletus paremalt. Vajuta õige vastuse peale ja tõmba see vastava lause kõrvale. Sul on aega 5 minutit. Kontrolli tulemust!	
Kontrolli vastust	
Raagib rootsi keelt nagu nalja	On ähmi-tais.
Sai vist kiita, et pea seljas ringi käib	Pea käib ringi
Lapsi oli neil palju, nagu oreli viied reas	On täbarast olukorrast veel täbaramasse sattunud
Ta on vihma käest räästa alla sattunud	Vihma sadas tugevasti
Lehmad on päris pea kaotanud	Inimene on uhke, julge, reibas
Ta on natuke metsa poole, ega ta muidu nii ei teeks	Inimene on purjus
Õhtul tulevalgel otsiti laste päid	Ei ole täie mõistusega
Viska see mõte metsa, sellest ei tule midagi head	Oli nurjunud, ebaõnnestunud

Mis on fraseoloogia ja fraseologism

Vastavusharjutus

2:48

Valige vasakpoolsele mõistele vaste paremalt

Kontrolli

Metafoorsus on

kujundlik sõnatarvitus.

Fraseoloogilisi väljendeid iseloomustab

keeles laialt käibiv püsiv tavapärane sõnade ühend, millele on omane osade tähenduslik kokkukuulumine ja metafoorsus.

Fraseologism ehk fraseoloogiline üksus on

üldtuntus, sõnaühendi siseste leksikaalsete ja semantiliste suhete suurem või väiksem nõrgenemine ja kindel stiilikarakteristika.

Fraseologismid on

püsiv tavapärane sõnade ühend keeles.

Fraseem ehk püsiühend on

stiililiselt markeeritud, märgistatud, värvikad.

Fraseologismi tunnused

Vastavusharjutus

2:55

Valige vasakpoolsele tulpale vaste paremalt

Kontrolli

Fraseologismi tähendus

mõistelise terviku.

Fraseologismid moodustavad

morfoloogilist paradigmat ehk muutevormistikku.

Fraseologismid ei oma sageli täielikku

teise keelde tõlgitavust.

Fraseologismid ei ole sõna-sõnalt

stiililt kõnekeelsepoolsed, kuid samas sõltuvad nad tugevasti leksikaalsest ümbrusest.

Fraseologismid on suures osas oma tundetooni tõttu

ei tulene koostisosade summast.

Fraseologismide liigid

Vastavusharjutus

4:56

Valige vasakpoolsele fraseologismile liigikuuulus paremalt

Kontrolli

Venivillem.

Hambasse puhuma.

Tume kui tõkatipudel.

Sõpra tuntakse hädas.

Ära viska pärleid sigade ette.

Homme on ka päev!

Gordioni sõlm.

Tere hommikust!

Vanasõna.

Metafoorne fraseologism.

Idioom.

Kõnekäänd.

Aforism.

Argivormel.

Võrdlus kui kõnekäänd.

Piltlik liitsõna.

Fraseologismide päritolu

Vastavusharjutus

3:56

Valige vasakpoolsele fraseologismile sobiv päritolu paremalt

Kontrolli

Keelt hammaste taga hoidma.

Püksid sõeluvad püüli.

Achilleuse kand.

Tekitab paksu verd.

Tuuleveskitega võitlema.

Keelatud vili.

Rootsi kardinate taga olema.

Punaste laternate tänav.

Kirjandusteos.

Vene laen.

Põline eesti.

Piibel.

Tõlkelaen.

Saksa laen.

Antiikmütoloogia.

Rahvusvaheline.

Fraseologismide tähendus

Vastavusharjutus

4:48

Valige vasakpoolsele fraseologismile õige tähendus paremalt

Kontrolli

puistab südant

nagu (kui) ühe vitsaga löödud

tõmbas kriipsu peale

keeras vindi üle

võta näpust

tabas naelapea pihta

õeldakse soovitud või oodatule vastupidise
negatiivse asjaolu kohta

pihib

pingutas üle

tal on väga kiire

väga samased, ühesugused, samasugused

mine ära